

Ana Šverko

Ministarstvo kulture RH, Konzervatorski odjel u Splitu

***Ferme ornée* Garagninovich u Divuljama kod Trogira**

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 15. 9. 2009. – Prihvaćen 20. 11. 2009.

UDK: 712.24(497.5 Trogir)

Sažetak

Na samom prelasku 18. u 19. stoljeće trogirski agronom i ekonomist Ivan Luka Garagnin mlađi započinje planiranje organizacije obiteljskog gospodarstva u Divuljama kod Trogira. Istaknuti fiziokrat ne namjenjuje posjed isključivo praktičnoj svrsi, već dio agrarnog krajolika uz more oblikuje kao spoj korisnosti i užitka. U radu se donose njegove pisane upute i vlastita skica ključnog dijela imanja. Upoznat s djelima suvremenih pejzažnih teoretičara, Garagnin primjenjuje tipologiju

ferme ornée (uljepšanog gospodarstva), koja odražava tadašnju sliku Arkadije. Temeljem novodonesenog plana, što ga je u trogirskim jediničnim mjerama nacrtao Ivan Miotto, mjernik i vrtlar-botaničar, gospodarstvo se u radu analizira kao prvi poznati primjer ove tipologije u hrvatskim okvirima. Ukazuje se na paralele s opisima iz najutjecajnijih onodobnih knjiga na tu temu, koje se i danas nalaze u knjižnici Garagninovich.

Ključne riječi: *agrarni krajolik, ferme ornée, klasicizam, fiziokratizam, Divulje kod Trogira, Ivan Luka Garagnin*

»Ovo je razdoblje strasti, želja i nada, ono nas sve potiče na pot-hvate«, započeo je tako Ivan Luka Garagnin mlađi predavanje na Splitskoj gospodarskoj akademiji 25. svibnja 1788. godine.¹

Agronom i ekonomist po struci, član svih triju dalmatinskih gospodarskih akademija toga vremena, nije se predao iluziji. Za svoje prosvjetiteljske i fiziokratske zamisli uspostavio je čvrsto tlo na obiteljskim posjedima, gdje je poljoprivredu i užitak dovodio u smislenu sintezu.

Kao potomak imućne trgovačke i zemljoposjedničke obitelji, koja u Trogir dolazi iz Venecije krajem 16. stoljeća, usmjerit će znanstvene interese prema formiranju oglednih imanja. Fiziokratske ideje, po kojima je poljoprivreda bit razvoja, a prirodni zakon upravlja gospodarskim i društvenim ponašanjem, iznosi na predavanjima u gospodarskim akademijama i društvima, znanstvenim studijama, korespondenciji s uvažanim znanstvenicima, te najopsežnije u zasigurno najstručnijoj raspravi o dalmatinskom gospodarstvu 19. stoljeća, pod naslovom *Riflessioni economico-politiche sopra la Dalmazia*, na kojoj je radio deset godina, počevši od 1786. godine.²

Kaštelanska akademija, izrazito posvećena praksi, otvorena upravo Garagninovichim govorom *O posebnim proizvodima u Dalmaciji* 8. lipnja 1789., izdala je agrarni katekizam kano-nika Dominika Gianuizzija, pod naslovom *Nauk poglskoga*

texanja (Nauk poljskoga težanja), koji je trebao služiti kao poticaj za poboljšanje poljodjelstva.³

No Luki Garagninu, eruditu i praktičaru, poznavatelju suvremenog europskog vrtnog umijeća, neće biti dovoljno zadovoljiti na oglednu imanju samo primarni poziv, una-prjeđenje niske razine dalmatinske poljoprivrede. Težio je oblikovanju agrarnoga krajolika nadahnut oslobađanjem od dominacije krutih geometrijskih shema i njegovim jedin-stvom s arhitekturom kako bi duhom pejzažne kompozicije obuhvatio utilitarnost i spojio oprečnosti kao što su korisnost i uživanje.⁴ O njegovim uzorima svjedoče djela pjesnika posvećenih vrtovima sačuvana u obiteljskoj knjižnici Gara-gninovich, a napose ona najznačajnijih onodobnih pejzažnih teoretičara. U arhivskoj građi nalazimo Lukinu zabilješku s popisom knjiga na tu temu, među kojima za ovu priliku izdajamo one Claude-Henrija Wateleta, *Essai sur les Jardins*, izdane u Parizu, 1774., Christiana Caya Lorenza Hirschfelda, *Théorie de l'Art des Jardins* u 5 tomova (Leipzig, 1779.–1785.), te Thomasa Whatelyja, *L'art de former les jardins modernes, ou L'art des jardins anglois* (Pariz, 1771.).⁵

Kod slikara-grafičara Wateleta, inspiriranog fiziokratskim idejama, nalazimo opis šetnje po *ferme ornée* (doslovno – uljepšanim gospodarstvom), tipologijom koja ujedinjuje dva ekstrema iskoristivosti zemljišta, odnosno organizaciju

i elemente pejzažnog vrta, u kojem se biljke kultiviraju za užitak, i nasade praktičnog, unosnog gospodarstva, a koju u oblikovanje poljoprivrednoga krajolika uvodi Stephen Switzer, planer vrtova poznatiji kao teoretičar, napose knjigom *The Nobleman, Gentleman and Gardener's Recreation* (London, 1715.).

Tijekom 18. stoljeća na mnogim imanjima agrarni se krajolik oblikuje novom estetikom koja slijedi datosti prirode i potencira lijepe doživljaje, primjerice *Woburn Farm* Philipa Southcotea, *The Leasowes* pjesnika Williama Shenstonea, *Annick Lodge* Alexandera Montgomerija, a u istom duhu kralj George III. takvo oblikovanje uvodi u *Royal Botanic Gardens*, prema nuputcima sir Williama Chambersa, čiju knjigu Garagnin također navodi u spomenutoj zabilješci. Vrsni teoretičari vrtne umjetnosti toga vremena ne izostavljaju tipologiju uljepšanog gospodarstva iz svojih djela, dapače, možemo je držati tadašnjom slikom Arkadije, ostvarivanjem pejzažnog ideala. Ideju te sinteze primijenit će Luka Garagnin i pri formiranju agrarnog parka na Travarici, na kopnenoj strani Trogira, u neposrednoj blizini obiteljske rezidencije, no ona će se izravno ogledati pri oblikovanju njihova gospodarstva u Divuljama kod Trogira, na romantičnoj poziciji plodnoga krajolika Kaštelanskoga polja.⁶ *Pianta del Fabbicato in parte eretto, ed in parte da errigersi nel centro marittimo del Podere di Divuglie dei Nobili Signori Fratelli Garagnin; coll'adjacenze che costituiranno la parte ornata della Possessione. Misurato e disegnato dal Sottoscritto* (Nacrt zdanja koje je dijelom podignuto i dijelom se još treba podići u primorskom središtu imanja u Divuljama plemenite gospode braće Garagnin; s okolicom koja će sačinjavati uljepšani dio posjeda. Izmjereno i nacrtano od nižepotpisanoga), naslov je slikovita plana izrađena u prvoj polovici 19. stoljeća, što ga potpisuje Gio. Miotto, *perito agrimensore*.⁷

Podatak da su građevine dijelom podignute govori o nastanku plana unutar procesa realizacije. Nacrt dimenzija 52,2x76 cm crtan je tušem u boji u trogirskim jediničnim mjerama (*Passi Traurini da piedi 6 2/3 Veneti l'uno*), s oznakom sjevera i legendom od 57 točaka. Mjere primijenjene za izračun površine su vretena, koja sadrže 12 *rosge*, one nadalje 12 *passi*, koji se sastoje od 10 *xnzi*.⁸ Plan točno lociramo na imanje Garagninovich u Divuljama prema katastarskim kartama mjernika Antonija Puttija iz 1831. godine.⁹

Braća koja se u naslovu navode kao vlasnici su Luka i Dominik. Kao izraziti frankofili (i masoni) naročito su utjecajni za francuske vlasti u Dalmaciji. Luka Garagnin izaslanik je izraza odanosti caru Napoleonu u ime naroda Dalmacije, blizak francuskom maršalu Marmontu, i u to doba imenovan središnjim inspektorom za šume i rude, članom Središnje komisije za poljoprivredu u Zadru, one za vode i ceste u Dalmaciji, te Agrarne komisije za Dalmaciju.¹⁰ Širina njegovih interesa obuhvaća i umjetnost, prvenstveno dobro poznavanje antičkih spomenika, pa biva imenovan prvim konzervatorom u Dalmaciji, te provodi dva arheološka iskapanja u Saloni.¹¹ Njegov stariji brat Dominik (1761.–1848.) sudjelovao je u Lukinu znanstvenom radu, sakupljanju arheoloških predmeta, kao i u promicanju poljoprivrede. U doba Francuza obavljao je različite upravne funkcije. Napoleona ga

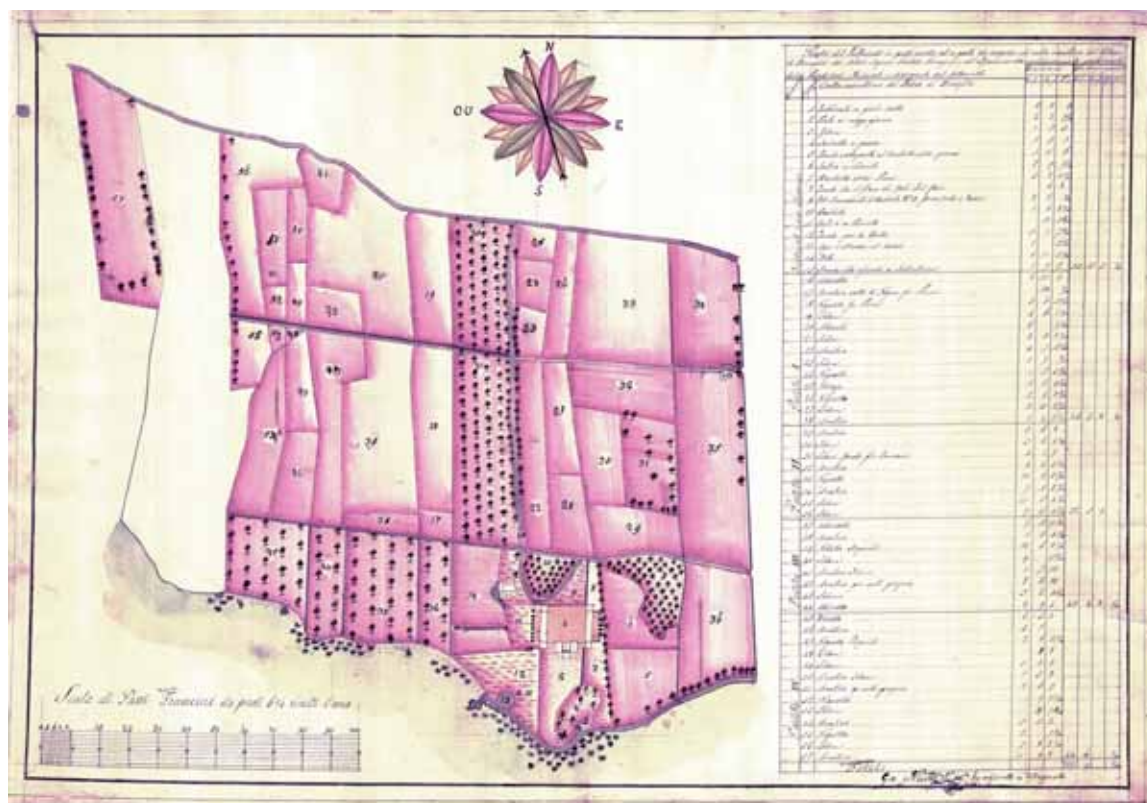
zbog odanosti i predana rada odlikuje ordenom Legije časti i nagrađuje titulom baruna.¹²

U potpisu nacрта je mjernik Ivan Miotto, koji je imanje izmjerio i nacrtao. U službu Garagninovich dolazi iz Padova 1805. godine kao vrtlar-botaničar i upravitelj imanja.¹³ Crtač je plana oglednog vrta Garagninovich na Travarici, a knjige troškova svjedoče o izuzetnoj važnosti Miottove uloge u njegovu stvaranju i održavanju.¹⁴ Građevine koje se spominju djelo su Giannantonija Selve iz Venecije, jednog od najznačajnijih klasicističkih arhitekata i prijatelja Garagninovich.¹⁵ Ovdje nas zanima položaj i značenje arhitekture na planu imanja.

Fokus naše analize dio je naslova koji kaže: *...coll'adjacenze che costituiranno la parte ornata della Possessione*. U njemu se skriva dodatna vrijednost plana, uljepšani dio praktičnoga gospodarstva. »Tutto è Natura, dice Pope, ma Natura ridotta a perfezione, ed a metodo« (Sve je Priroda, kaže Pope, ali Priroda dovedena do savršenstva pažljivim postupkom), reći će Francesco Milizia u svojoj knjizi *Principi di Architettura Civile*, prvi put izdanoj 1781. godine, vjerojatno najutjecajnijoj teoretskoj podlozi talijanskoga klasicizma, govoreći o lijepoj prirodi (*Bella Natura*) kao onoj koja je usavršena umjetnikovim dodirima. Milizia se referira na stihove pjesnika Alexandera Popea, koji se drži jednim od ključnih inicijatora emancipacije vrta 19. stoljeća, a njegov vrt u Twickenhamu ostvarenje je vlastita odnosa spram kreiranja prirode.¹⁶

Za ovaj dio imanja Luka Garagnin izradit će svojeručno shematski plan, na kojem su razvidni elementi koji će u konačnom planu biti razrađeni. Garagninova uloga u planiranju, kako obiteljske rezidencije, oglednog vrta na Travarici, pa tako i imanja u Divuljama, vidljiva je u pisanim uputama i vlastitim crtežima.¹⁷ On je naručitelj koji ima viziju, a stručnjake angažira da sudjeluju u razradi njegovih nakana. Prvi spomen izrade nacрта za to imanje, vjerojatno podloge, nalazimo u knjizi troškova Garagninovich pod *Spese Estrordinarie*, 19. siječnja 1799.: *Per Disegno di Plano e Divuglie*.¹⁸

Projekte za gospodarsku kuću u Divuljama, *casu colonicu*, koja stvaralačkim procesom između naručitelja i projektanta prerasta u gospodsko-gospodarsku vilu, Selva započinje već 1800. godine.¹⁹ Milizia kaže: »E che costa mettere il tutto, e le parti in giuste proporzioni? E che costa disporre con euritmia la casa, i presepi, le colombaje, i giardini, gli orti, le aje, i granaj, i boschetti, le ghiacciaie, a tutto le altre cose che compongono casa rustica?« (Što nas košta smjestiti cjelinu i njezine dijelove u pravilne proporcije? Što košta rasporediti s euritmijom kuću, staje, golubarnike, vrtove, povrtnjake, gumna, sjenike, šumarke, ledare i sve ostalo što sadrži gospodarska kuća?)²⁰ Milizia diferencira dva tipa građevina na imanju: *Case di delizia* i *Case Rustiche*. Garagnini će planirati građevinu koja ujedinjuje te funkcije, gospodsko-gospodarsku vilu po uzoru na Paladijeve, s reprezentativnim dijelom orijentiranim prema moru i gospodarskim krilima s natkrivenim trijemom – *barchessama*. Na posjedu u Divuljama ona će biti smještena na brežuljku i tako ostvariti dominantan položaj, te ujedno ponuditi bogat raspon vizura za prostorni doživljaj. O smještaju građevine na imanju C.C.L.

1 Plan gospodarstva u Divuljama /*Pianta del Fabbicato in parte eretto, ed in parte da errigersi nel centro marittimo del Podere di Divuglie dei Nobili Signori Fratelli Garagnin; coll'adjacenze che costituiranno la parte ornata della Possessione. Misurato e disegnato dal Sottoscritto, Gio. Miotto, Perito Agrimensore*/ Legenda Centro marittimo del Podere di Divuglie sadrži 57 točaka podijeljenih u 5 cjelina:

Partita I /prvi dio/ – Fabbicato e sue adjacenze /Zdanje i njegovo okruženje/: 1. *Fabbicato in parte eretto /Zdanje dijelom podignuto/*, 2. *Prato a mezzo giorno /Livada na jugu/*, 3. *Idem /Isto/*, 4. *Salicetto e pozzo /Vrbik i bunar/*, 5. *Fondo sottoposto al boschetto delle pecore /Teren smješten pod šumicom za ovce/*, 6. *Cortivo a Levante /Dvorište na istoku/*, 7. *Boschetto delle Pecore /Šumica za ovce/*, 8. *Fondo tra il Filaro dei Gelsi ed il fosso /Zemljište između niza murvi i jarka/*, 9. *Id: Circondante il Boschetto No. 10, Forno, Ovile e vasca /Isto: Okruženje šumice br. 10, peč, ovinjak i jezerce/*, 10. *Boschetto /Šumica/*, 11. *Cortivo a Ponente /Dvorište na zapadu/*, 12. *Fondo per le Biche /Teren za stogove pšenice/*, 13. *Aja e strada al Mare /Gumno i put uz more/*, 14. *Orto /Povrtnjak/*, 15. *Strada che ascendi a Settentrione /Put koji vodi na sjever/*.

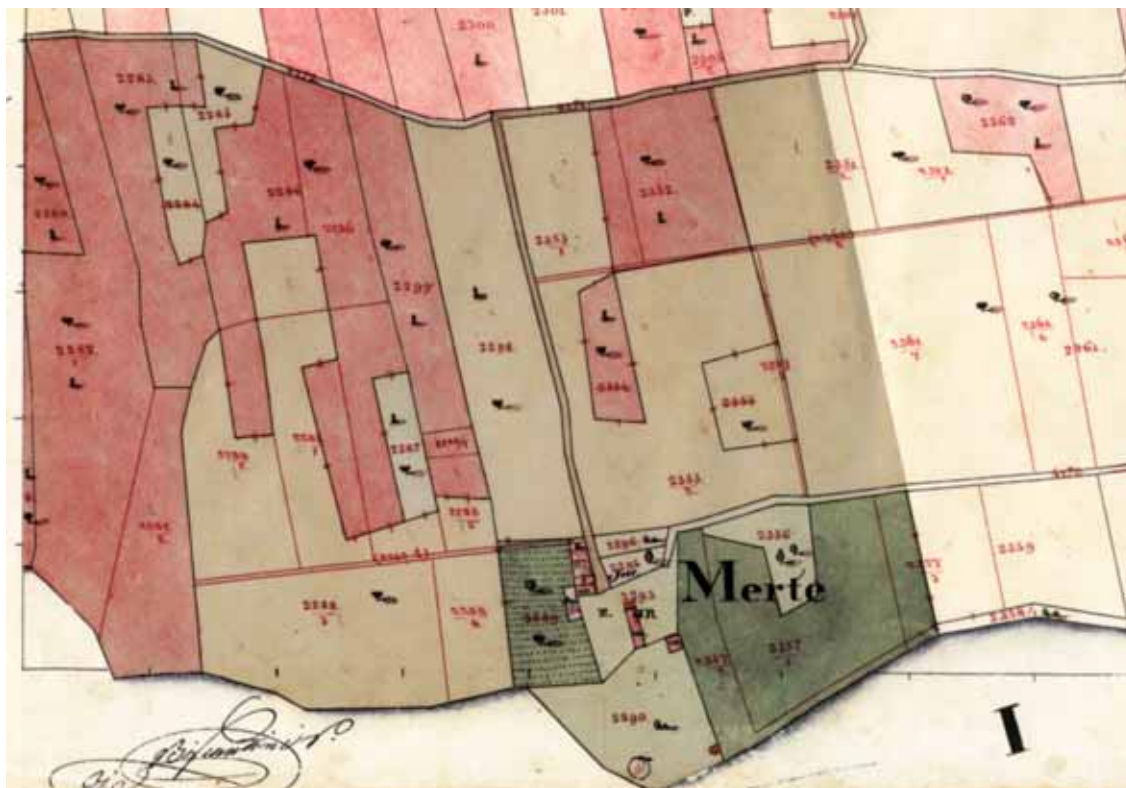
Partita I /Prvi dio/ – 16. Ullivetto /maslinik/, 17. *Arrativo volto la Vigna fu Picini /Oranica prema vinogradu koji je pripadao obitelji Picini/*, 18. *Vignetto fu Pierini /Vinograd koji je pripadao obitelji Pierini/*, 19. *Idem /Isto/*, 20. *Alberata /Mješovito kultivirano područje/*, 21. *Idem /Isto/*, 22. *Arrativo /Oranica/*, 23. *Idem /Isto/*, 24. *Vignetto /Vinograd/*, 25. *Vivajo /Rasadnik/*, 26. *Vignetto /Vinograd/*, 27. *Idem /Isto/*, 28. *Arrativo /Oranica/*.

Partita II /Drugi dio/ – 29. Arrativo /Oranica/, 30. *Idem /Isto/*, 31. *Idem fondo fu Carmeni /Isto na području koje je pripadalo obitelji Carmeni/*, 32. *Arrativo /Oranica/*, 33. *Vignetto /Vinograd/*, 34. *Arrativo /Oranica/*, 35. *Idem /Isto/*, 36. *Idem /Isto/*.

Partita III /Treći dio/ – 37. Ullivetto /Maslinik/, 38. *Arrativo /Oranica/*, 39. *Viñetto Stipcich /Vinograd Stipcich/*, 40. *Idem /Isto/*, 41. *Arrativo Idem /Oranica isto/*, 42. *Arrativo per conto proprio /Oranica za vlasnikove potrebe; plodovi se ne dijele s radnicima/*, 43. *Idem /Isto/*, 44. *Ullivetto /Maslinik/*.

Partita IV /Četvrti dio/ – 45. Ullivetto /Maslinik/, 46. *Arrativo /Oranica/*, 47. *Vignetto Stipcich /vinograd Stipcich/*, 48. *Idem /Isto/*, 49. *Idem /Isto/*, 50. *Arrativo Idem /Oranica isto/*, 51. *Arrativo per conto proprio /Oranica za vlasnikove potrebe/*, 52. *Vignetto /Vinograd/*, 53. *Idem /Isto/*, 54. *Arrativo /Oranica/*, 55. *Vignetto /Vinograd/*, 56. *Idem /Isto/*, 57. *Arrativo /Oranica/*.

Plan of the estate in Divulje, entitled: Pianta del Fabbicato in parte eretto, ed in parte da errigersi nel centro marittimo del Podere di Divuglie dei Nobili Signori Fratelli Garagnin, coll'adjacenze che costituiranno la parte ornata della Possessione. Misurato e disegnato dal Sottoscritto, Gio. Miotto, Perito Agrimensore. Key under the title Centro marittimo del Podere di Divuglie Maritime centre of the estate in Divulje has 57 items divided into 5 units: Partita I /First part/ – Fabbicato e sue adjacenze (Building and annexes): 1. Fabbicato in parte eretto /Building partially put up/, 2. Prato a mezzo giorno /Meadow to the south/, 3. Idem /Same/, 4. Salicetto e pozzo /Willow grove and well/, 5. Fondo sottoposto al boschetto delle pecore /Land under the copse for sheep/, 6. Cortivo a Levante /Courtyard to the east/, 7. Boschetto delle Pecore /Little wood for sheep/, 8. Fondo tra il Filaro dei Gelsi ed il fosso /Land between the row of mulberries and the ditch/, 9. Id: Circondante il Boschetto No. 10, Forno, Ovile e vasca /Same: environment of copse no. 10, oven, sheepfold and lake/, 10. Boschetto /Copse/, 11. Cortivo a Ponente /Courtyard to the west/, 12. Fondo per le Biche /Land for hay stooks/, 13. Aja e strada al Mare /Threshing ground and way alongside the sea/, 14. Orto /Vegetable garden/, 15. Strada che ascendi a Settentrione /Way leading to the north/, 16. Ullivetto /Olive grove/, 17. Arrativo volto la Vigna fu Picini /Ploughland on the way to the vineyard that belonged to the Picini family/, 18. Vignetto fu Pierini /Vinograd koji je pripadao obitelji Pierini /Vineyard that belonged to the Pierini family/, 19. Idem /The same/, 20. Alberata /Mixed cultivated area/, 21. Idem /Same/, 22. Arrativo /Ploughland/, 23. Idem /Same/, 24. Vignetto /Vineyard/, 25. Vivajo /Nursery/, 26. Vignetto /Vineyard/, 27. Idem /Same/, 28. Arrativo /ploughland/, Partita II (Second part): 29. Arrativo /Ploughland/, 30. Idem /Same/, 31. Idem fondo fu Carmeni /Same in the area that belonged to the Carmeni family/, 32. Arrativo /Ploughland/, 33. Vignetto /Vineyard/, 34. Arrativo /Ploughland/, 35. Idem /Same/, 36. Idem /Same/, Partita III /Third part/: 37. Ullivetto /Olive grove/, 38. Arrativo /Ploughland/, 39. Viñetto Stipcich /Stipcich vineyard/, 40. Idem /Same/, 41. Arrativo Idem /Ploughland same/, 42. Arrativo per conto proprio /Ploughland for home needs, crops are not divided with the workers/, 43. Idem /Same/, 44. Ullivetto /Olive grove/, Partita IV (Fourth part): 45. Ullivetto /Olive grove/, 46. Arrativo /Ploughland/, 47. Vignetto Stipcich /Stipcich vineyard/, 48. Idem /Same/, 49. Idem /Same/, 50. Arrativo Idem /Ploughland same/, 51. Arrativo per conto proprio /Ploughland for home use/, 52. Vignetto /Vineyard/, 53. Idem /Same/, 54. Arrativo /Ploughland/, 55. Vignetto /Vineyard/, 56. Idem /Same/, 57. Arrativo /Ploughland/.

2 Katastarski prikaz područja gospodarstva Garagninovich u Divuljama na karti mjernika Antonija Puttija iz 1831. Dio obuhvaćen planom je zatamnjen. U to doba nalazimo izgrađen središnji dio i zapadno gospodarsko krilo središnje građevine /1083, 1082/, gospodarsku građevinu na zapadu /1081/, glavninu putova i gumno, koji slijede idejni plan.

Cadastral representation of the area of the estate of the Garagnins in Divulje on the map of the surveyor Antonio Putti of 1831. The part covered by the plan is shaded. At that time we can find that the following are built up: the central part and the western farm wing of the main building (1083, 1082), the farm building to the west (1081), most of the paths and the threshing yard, which follow the preliminary plan.

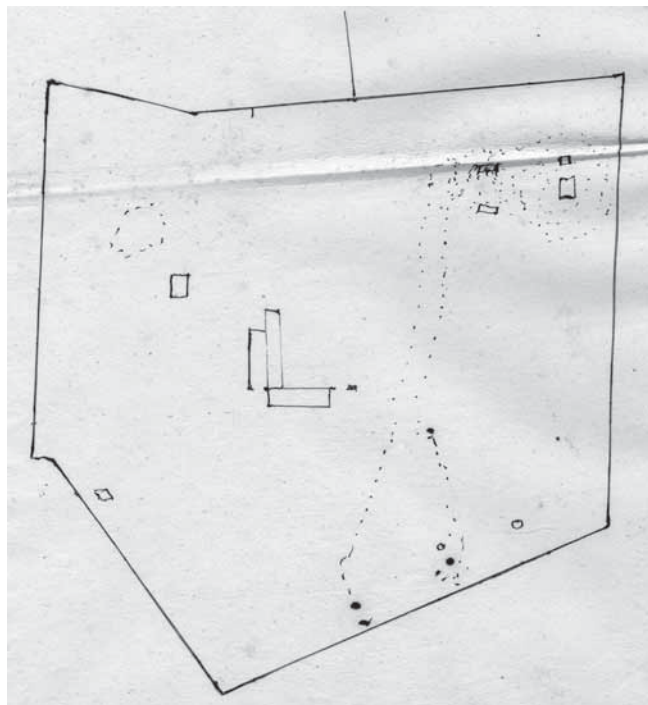
Hirschfeld u III. tomu *Théorie de l'Art des Jardins*, stavljajući na prvo mjesto duhovno zadovoljstvo, a zatim i praktične razloge, piše: »U nizini i najljepkija građevina redovito gubi nešto u svojoj pojavnosti, dok uzvisina naglašava impresiju arhitekture. Još s udaljenosti može oduševiti namjernikovo oko, pozivajući ga da joj priđe. Položaj na uzvisini ujedno pridonosi užitku boravka. Stanujete li na vrhu brežuljka, ili padini planine, dišete s više slobode i zadovoljstva; promatrajući udaljeni pejzaž sakupljate mnoštvo uzbudljivih slika u sublimiran doživljaj i lakše se uzdižete iznad plitke maglice ovog života; vaš duh postaje izgubljen u slatkim slutnjama vlastite neograničene egzistencije kao i slojevit prizor pred vama, neotkriven izdvojeno, već radije ponesen sve do beskrajna sutona na obzorju.

Uzdignut položaj podesan je za sve kuće na imanjima, te također preporučljiv iz zdravstvenih razloga, jer je zrak čišći i mjesto bolje zaštićeno od štetne vlage koja se akumulira u nizinama. Ljetne rezidencije i kuće na gospodarstvima imaju još jednu dobrobit od položaja na uzvisini: ne samo da se pojačava doživljaj dominacije i dostojanstva, već je vlasniku ponuđeno ugodno promatranje raznolikosti dijelova njegova imanja i živih promjena koje se na njima odvijaju.«²¹

Plan ima legendu, koja građevinu uzima kao polazišnu točku; slijede okolna polja označavana koncentrično, pa

nadalje u sinusoidama, no mi ćemo se pri opisu ponašati kao posjetitelji i krenuti od ulaza u imanje. Smisao uljepšanoga gospodarstva percipira se kretanjem i pogledima koji kreiraju doživljaj, pa podimo stoga u imaginarnu šetnju ovim planom. *Centro maritimo del Podere di Divuglie* naslov je legende podijeljene u 5 cjelina: prvih 15 točaka obuhvaća *Fabbricato e sue adjacenze*, od 16. do 28. je *Partita I*, točke od 29. do 36. čine *Partita II*, od 37. do 44. je *Partita III*, a završni dio, *Partita IV*, sadrži točke od 45. do 57.

Dolazeći s glavne prometnice na sjeveru, označene na katastru kao *Strada Divuglie*, spuštamo se prema središtu posjeda raskošnim putem omeđenim drvećem, označenim na planu pod točkom 15 kao *Strada che ascendi a Settentrione*. Taj put spada u prvu cjelinu plana, koja označava zdanje i njegovo okruženje (koji čine uljepšani dio gospodarstva). Duž zapadne strane puta nalaze se parcele 20 i 21, označene legendom kao *alberata*, odnosno mješovito kultivirano područje, gusto zasađeno stablima koja uglavnom podržavaju festone vinove loze, tipično za područja Toskane, Umbrije i Maraka, dok se za istu tipologiju u dolini rijeke Po, ali slobodnijeg rasporeda, upotrebljava naziv *piantata*.²² S istoka je glavni put omeđen drvoredom uz oranice (22, 23), dok je vinograd (24) ostavljen otvorenom pogledu, kao i na samu raskrižju, tek izdvojenim stablom naznačene međe, smješten rasadnik (25). Spustivši

3 Vlastoručna skica Luke Garagnina središnjeg dijela obiteljskog gospodarstva u Divuljama sa samog početka 19. st., u kojoj se prepoznaje glavna građevina, tada planirana samo sa zapadnim gospodarskim krilom, gospodarska građevina, jezerce, područje namijenjeno ovcima i vode u području vrbika

Sketch in his own hand by Luka Garagnin of the central part of the family estate in Divulje from the very beginning of the 19th century, in which the main building is recognised, then planned only with the western farm building, the farm building, the lake, the area meant for sheep and the ponds in the area of the willows

se do puta koji presijeca prvu trećinu imanja, istočno i dalje prema zapadu protežu se vinogradi i oranice.

Nastavimo li putem prema jugu, dolazimo do slijedećeg poprečnog puta, gdje drvored prestaje da bi otvorio dotad usmjeren pogled, pod kojim glavna komunikacija lučno obuhvaća šumicu (10) i najavljuje ulazak u najslikovitiji, obalni dio imanja, formiran po principima uljepšanoga gospodarstva. Pogled se ne otvara jednako s obje strane, već nas izostanak drveća diskretno upućuje prema istoku – smjeru nastavka staze i glavnoj građevini, bez fiksiranog pogleda. Sinusoida puta (odnosno njezin dio, jer tek slobodnu liniju obuhvata dviju šumica možemo povezati u sinusni val) smišljeno je postavljena tako da djeluje prirodno, a istovremeno pruža sveobuhvat vizura i pristupa na strateškoj poziciji.

Oblikovanje agrarnog pejzaža Garagninovich nije u cjelini slijedilo pejzažnu nit. Već i legenda upućuje na jasnu distinkciju između uljepšanog dijela i onih pravilnih, gdje dominira iskoristivost, a raznolikost je postignuta bogatstvom nasada. Thomas Whately u knjizi *L'art de former les jardins modernes*, u poglavlju posvećenom gospodarstvu, uzimajući za primjer *The Leasowes*, kaže: »Dio pak može biti lišen imitativnoga karaktera, i prezentiran kao uobičajeno, jednostavno gospodarstvo; neke od najvećih ljepota prirode nalazimo u takvim poljima, gdje slijedimo uobičajen način kultivacije; šuma i

voda mogu biti prikazane u različitim formama i rasporedu; možemo povećati ili razdijeliti cjeline, i dati im oblike i granice kakve želimo; svaka od njih može biti poželjan dio, a zajedno komponiraju lijep pogled...«²³

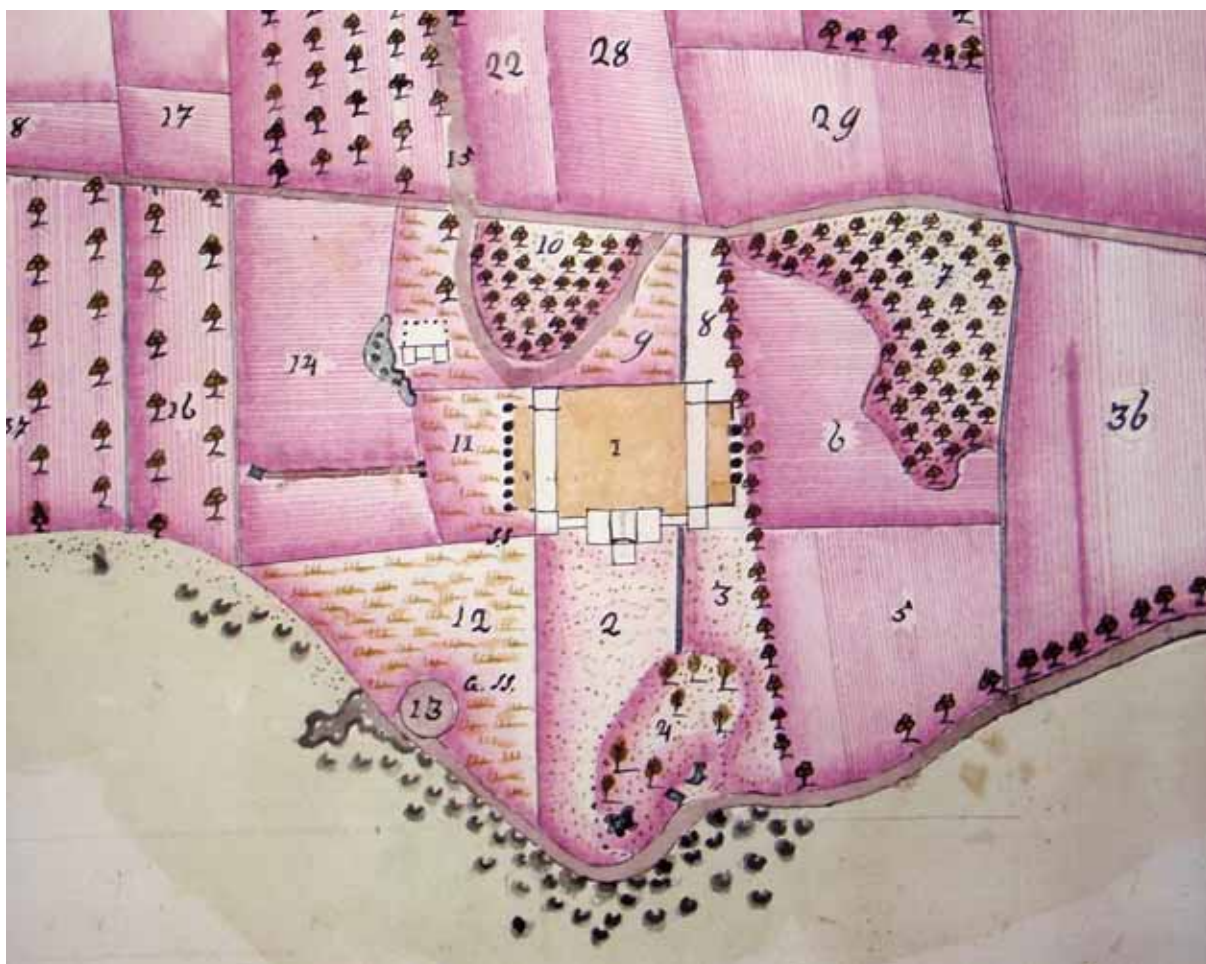
Pred nama je središnje zdanje, stambeno-gospodarski sklop Garagninovich (1), odakle nastavljamo zamišljeni obilazak. Prema jugu je ucrtan rezidencijalni dio, a istočno i zapadno gospodarska krila s *barchessama* uokviruju unutrašnje dvorište. Stigavši do uljepšanog dijela, povežimo plan s Wateletovim opisom šetnje kroz *ferme ornée*: »Rezidencija treba biti smještena na padini brežuljka, odakle pogled može lako obuhvatiti građevine i cjeline imanja, osmišljene tako da darove prirode privedu dobroj svrsi. Ugode seoskog imanja trebaju se sastojati od spleta čežnji simuliranih bez pretenzija, od zadovoljstava dostignutih bez napora. Rezidencija, smišljena da ujedinjuje korist i užitak, treba biti orijentirana tako da se okruženje obuhvaća pogledom bez uznemiravanja.«²⁴

Evo što o položaju te građevine kaže Luka Garagnin u promemoriji upućenoj Selvi na samu početku projektiranja, 1800. godine, nakon što je arhitekt predočio prvi prijedlog za kuću na imanju: »Teren na kojem se želi podići ova građevina uzdiže se nekoliko stopa nad obližnjim poljima i sastoji se od stijenja, te je tvoreći mali i kratki vrh s juga okupan morem. Na istoku ga blagi nagib spaja pomoću jednoga jarka s potpuno ravnim i obradivim dijelom terena: na zapadu je nagib, međutim, strmiji i prije negoli se stigne do ravnice, na svakih 60 stopa postoji razlika u razini od tri, gdje god četiri stope; prema sjeveru nagib je manje osjetan i ovo skromno brdašće spaja se više no brdo s obradivim poljima, koja imaju cestu na udaljenosti od otprilike 200 koraka (*Strada Divuglie*), koja okružuje imanje i vezuje ga s ostalim obližnjim imanjima, s gradom i s planinama, koje su od njega udaljene gotovo jednu milju.«²⁵ On smješta reprezentativnu građevinu s gospodarskim krilima (najprije planiranim samo zapadnim, a na planu već dodanim i istočnim), slijedom suvremenih principa, poštujući *genius loci*.

S njezine istočne strane nalazimo ucrtan jarak, koji dijeli područje oko šumice, na kojem su građevina s peći, ovčinjak i jezerce (9) te dio pred nasadima murve (8).²⁶ Gospodarska građevina subordinirana je glavnoj, označena stabilcem i orijentirana prema moru, s naznačenim dvorištem na sjeveru. Ovčinjak i nasadi murve povezani su s Garagninovich eksperimentima. Prvi je uvođenje pasmine merino-ovaca u Dalmaciju i njihovo križanje s domaćima radi proizvodnje kvalitetne vune, a niz murvi služio je kultiviranju svilene bube.²⁷

Jarak se proteže pod glavnom građevinom sve do organski oblikovana vrbika s bunarom (4) i dijeli dvije livade (2 i 3). Istočno su slobodnom linijom omeđena šumica namijenjena ovcima (7), dvorište (6) i područje pod šumicom prema moru (5).

Taj dio imanja prati *lungomare*, u dijelu praktičnih nasada omeđen drvoredom, da bi se približavanjem građevini oslobodila raskoš pogleda. Put vodi do kružnoga gumna, središta poljoprivrednog života, smještenog tik uz obalu (13), koje se nalazi unutar veće površine za stogove žita (12). Slika

4 Dio plana za gospodarstvo Garagninovich u Divuljama iz prve polovice 19. st. koji prikazuje uljepšani dio gospodarstva /prvih 15 točaka legende/

Part of the plan for the Garagnin estate in Divulje from the first half of the 19th century, showing the embellished part of the estate or farm /first 15 items of the key/

gumna na rubu mora u vrijeme radova morala je pružati nesvakidašnji doživljaj.

Iznad i zapadno od središnje građevine nalaze se dvorište (11) i povrtnjak (14), a u njihovu nastavku maslinici (16, 37, 44, 45). Dalje prema zapadu nalazi se bijela, nedefinirana površina, koja bi mogla označavati neotkupljeni dio, te na samu kraju imanja oranica, dijelom omeđena drvećem (57). Jedna od odlika uljepšanoga gospodarstva upravo je omeđivanje parcela drvećem, grmovima ili cvijećem umjesto funkcionalnih i neatraktivnih ograda.

Evo kako pogled na centralnu građevinu s mora zamišlja Luka Garagnin u nastavku pisma Selvi: »Dakle, stižući kopnom, prvo se uočava sjeverna strana (građevine); ali idući duž kanala vide se dvije strane, zapadna, koja gleda na grad (Trogir) i južna, koja na udaljenosti od tri četvrti milje gleda na dominikanski samostan na nasuprotnom otoku (sv. Križa na Čiovu). Nije toliko važna nedosljednost što na sjeveru i istoku nema pravilna pročelja; ali je neophodno da se dvije strane pružaju pogledu moreplovaca zapadnom i južnom

stranom. Utvrdivši potrebu za prethodno spomenutim pročeljima, ostaje vidjeti kakva ona moraju biti.«²⁸ Ova promemorija pisana je u vrijeme kada nastaje i spomenuta Garagninova skica ključnog dijela gospodarstva, dok na sklopu još nije bilo planirano istočno krilo, čime se dobila simetrična cjelina. No on je planiranjem imanja na morскоj obali svjestan od početka estetskog doživljaja, kako za promatrača unutar, tako i za onog izvan granice prostornog obuhvata.

»Zadovoljan, sada vidim kako se brežuljci spuštaju prema livadama, gdje rječica traži svoj put. Na suprotnoj su padini kultivirana polja i vinogradi... Na istoj visini, ali dalje, vidim žitna polja, koja nude ideju odmjerivosti, a da me ne umaraju svojom pretjeranom jednoličnošću. Nakon početna promatranja, vraćam pogled na brežuljak na kojem stojim, i pogled mi se zadržava na gospodarstvu. Skupina građevina, dvorište i cjelina privlače mi pažnju i uzbuđuju znatiželju. Kao rezultat, sada imam malo interesa za promatranje vrta, koji ne može obećati ništa do umarajuće jednoobraznosti«, kaže

5. Jonski portik gospodsko-gospodarske vile u Divuljama, izvedbeni nacrt iz prve polovice 19. st. (Državni arhiv Split, Arhiva Fanfogna Garagnin, Imovinski spisi 4/IV)

Ionic portico of the gentleman farmer's villa in Divulje, working drawing from the first half of the 19th century (State Archives in Split, Fanfogna Garagnin Archive, Asset lists 4/IV)

Watelet, pružajući nam daljnju intonaciju za razumijevanje organizacije u Divuljama, te u nastavku iznosi misao koja nadilazi fiziokratske ideje. Možemo je povezati s navedenim Hirschfeldovim citatom kao odraz stanja umjetnikova duha u vremenu prosvjetiteljstva:

»I kada se spuštam brežuljkom, moja je mašta u pastoralnom raspoloženju. Čežnje su smirene; mogu biti spokojan i zadovoljan. U našem društvu, u svakom slučaju, što je ukus kultiviraniji, ono što je umjetno stvoreno treba biti rafiniranije. U takvoj organizaciji korisnost i zadovoljstvo moraju biti vješto kombinirani da služe jedno drugomu bez međusobna oštećenja. U tom je duhu umjetnost koju prakticiram istinski liberalna umjetnost. Ako je vlasnik upoznat s ovim principom i uvjeren u njegovu praktičnost, on će povoljno smjestiti i staze kojima će me voditi. Ti putovi čine prikaz njegova romana. Padina kojom hodam postaje neprimjetna, a putovi ocrtavaju nježno uzgibane krivulje. Ne upućuju me geometrijskim linijama do planirana odredišta, niti su toliko naporni da bi me nepotrebno usporili. Oh! nije li to ono što najbolje definira ljudska stvorenja? Dapače, ništa ne nalikuje više progresu naših misli doli ti putovi koje je čovjek kreirao u prostranstvu gospodarstva. One rijetko slijede ravne linije. Za nas je neodlučnost nesumnjivo puno ugodnije stanje od egzaktnosti, i prirodnije od preciznosti.«²⁹

Uz interpretaciju prenesenog značenja slobode, u ovom odlomku nalazimo isticanje uloge vlasnika. Gospodarstvo Garagninovich nastaje u doba kada se društvo percipira kao zajednica autonomnih i slobodnih individua, i slijedom toga vrt je odraz vlasnikova duha. C.C.L. Hirschfeld 6. dio V. toma *Theorie* posvećuje vrtovima prema osobnosti njihovih vlasnika, te kaže: »Sve poboljšice trebaju pratiti prirodni karakter regije. Slijedom tog pravila vlasnik može organizirati imanje prema vlastitu ukusu, bilo da preferira kultivirano ili divlje, romantično ili šarmantno, veselo ili ozbiljno, elegantno ili ležerno, zatvoreno ili otvoreno... Ukus treba prevladati u svakom dijelu vrta, suzdržati kod svakog uljepšavanja.«³⁰ Balans prirodnosti, jednostavnosti i uljepšanosti agrarnog pejzaža uz more svjedoči o Garagninovu senzibilitetu. Duž raznolikih nasada smješten je reprezentativni put omeđen drvećem, da bi središnji dio imanja oslobodio snažan vrhunac u kojem sudjeluje cjelokupno okruženje.

U spomenutom pismu Selvi u prvom se dijelu Luka Garagnin bavio dojmom, a završava racionalnim napomenama: »Još napominjem kako mjesto odabrano za podizanje gospodarske kuće sadrži u sebi sve moguće prednosti da se podnesu nedostaci nagiba terena. I zaista, teren nudi: 1. jednostavan pristup brodovima, 2. čvrsto tlo koje čuva temelje od trošenja, 3. kâvu s dovoljno pijeska i kamena za gradnju svih željenih zdanja, 4. prostor za uzdignuće za dominiranje posjedom, 5. nikakve gubitke obradivog zemljišta, već, štoviše, prostor od tri polja koja sada ne služe ničemu i koja se nakon vađenja kamena mogu zasaditi voćkama.«³¹

Iako će arhitektura i organizacija gospodarstva biti tek dijelom ostvarena, i nerealizirani projekti sudjeluju u povijesti oblikovanja prostora, ali tek u analizi i istraživanju.

Don Ivan Delalle opisuje u vodiču Trogira iz 1936. imanje u Divuljama kao mjesto na kojemu je bio zamišljen park i zgrade za gospodarstvo i poljodjelsku akademiju, od čega su ostali samo mala zgrada, nalik hramu u klasicističkom stilu (atrij gospodskog *casinetta* glavne građevine), i nasadi lovora i mirte.³² Dodajmo da je godine 1976. dio ostataka gospodsko-gospodarske vile, atrij s jonskim stupovima, dislociran zbog potreba tadašnje vojne zrakoplovne baze, koja je organizirana na mjestu imanja Garagninovich. Klasicistički atrij danas čini pročelje kapelice u sklopu Operativnog vatrogasnog zapovjedništva, a njegovani krajolik odiše ladanjskim ugođajem.³³

»Utopija je dugo bila drugi naziv za nešto nestvarno i nemoćno, suprotstavljeno zbiljskom svijetu. A zapravo nam naše utopije taj svijet čine podnošljivim: u gradovima i velebnim zdanjima o kojima sanjaju ljudi naposljetku i žive. Što više reagiramo na okolinu i preinačujemo je po nekom modelu, to više živimo u utopiji; no u slučaju rascjepa između stvarnog svijeta i nadsvijeta utopije postajemo svjesni uloge koju volja-za-utopiju ima u našim životima, pa utopiju počinjemo smatrati odvojenom realnošću«, reći će Lewis Mumford u knjizi *Povijest utopija*, izdanoj 1922., stotinjak godina nakon posljednjih zabilješki o stvaranju gospodarstva u Divuljama, kada je već prošlo doba velikih revolucija na prelasku 18. u 19. stoljeće.³⁴

Luka Garagnin je s mjerom svojstvenom klasičnim razdobljima, koja zacjeljuje rascjep između stvarnosti i ideala,

6 Ostaci jonskog portika na izvornoj poziciji, prije premještanja 1976. (Arhiv Konzervatorskog zavoda Split, inv. br. 9819, snimljeno 9. ožujka 1960.)

Remains of Ionic portico at the original site, before it was moved in 1976 (Archives of the Conservation Institute in Split, inv. no. 9819, taken on March 9, 1960)

krenuo na pragu modernog vremena, koliko god su mu okolnosti dopuštale, u ostvarenje *ferme ornée*, tipologije koja je prevladana industrijalizacijom i društvenim promjenama, ali nije iscrpljena, i koju će možda buduća vremena u novom duhu ponovno prepoznati.

Bilješke

1 Ivan Luka Garagnin mlađi (1764.–1841.) nećak je splitskoga nadbiskupa Ivana Luke starijeg (1722.–1783.). U tekstu ga skraćeno zovemo Luka Garagnin. Njegovo predavanje, u okviru službeno nazvana Splitskoga gospodarskog društva (*Società economica di Spalato*), osnovana 1774. godine, nosi naslov: *Sulla necessità di applicarsi all'incremento dell'agricoltura nella Provincia della Dalmazia*. – DANICA BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, Južna Hrvatska u europskom fiziokratskom pokretu, Split, 1995., 34, 87.

2 Prva, i jedina objavljena (Zadar, 1806.) od planiranih deset knjiga Garagninova djela, izdana je prvi put na hrvatskom u prijevodu Katarine Hraste i Josipa Posedela pod naslovom *Reforma Dalmacije: ekonomsko-politička razmišljanja*, uz uvod i predgovor Danice Božić- Bužančić, u Splitu 1995. godine.

3 Dominik Gianuizzi bio je »Redovnik Parvoscolne Czrikve Splitske, Xupnik u Kastillu Lukscichia i Sekretar od Akademie svarhu poglske stuari Zastavgliene u istom, i ostalima Kastillich Troghirski«. Kaštelanska akademija zvala se Akademija s naslovom Poljodjelsko društvo, ili poljodjelska škola trogirskih kaštela (*Pubblica accademia col titolo di Società georgica, o scuola agraria de'castelli di Traù*). – DANICA BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, (bilj. 1), 155, 172–173.

4 Odraž je to duha vremena u kojemu krug arhitekata neopaladijevaca uvodi u arhitekturu strogi klasični jezik (dakako obogaćen svježom inventivnošću), a smješta je u romantične vrtove pejzažna oblikovanja, kao suprotnost dramatičnoj baroknoj arhitekturi, koja je građevine stavljala u okruženje formalnih vrtova. Prosvjetiteljske ideje jednostavnosti i prirodnosti očituju se u arhitekturi i pejzažu kao dva ekstrema u oblikovanju. – RUDOLF WITTKOWER, English Neo-Palladianism, the landscape Garden, China and the Enlightenment, u: *L'Arte*, 6 (1969.), 20, 30.

5 Hirschfeldovo djelo francuski je prijevod *Theorie der Gartenkunst*, izdano simultano s njemačkim izvornikom, a Whatelyjevo fran-

cuski prijevod *Observations on Modern Gardening*, London, 1770. Osim knjiga navedenih teoretičara, Luka Garagnin u zabilježci navodi i ove: JEAN-MARIE MOREL, *Théorie des Jardins*, Pariz, 1776.; WILLIAM CHAMBERS, *Dissertation sur le jardinage de l'Orient*, London, 1772./1773. (izdana simultano s engleskim izvornikom *A Dissertation on Oriental Gardening*); HORACE WALPOLE, *Essai Sur l'Art des Jardins Modernes* (francuski prijevod izvornika *Essay on Modern Gardening* le Duca de Nivernoisa iz 1784., T. Kirgate za Strawberry Hill, 1785.). Podatak o Garagninovu poznavanju navedenih djela i spomenutu zabilješku prvi put donosi ANA ŠVERKO, Selvin *casinetto* u agrarnom parku Luke Garagnina u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 42 (2008.), u tisku. U ovom radu koristimo se izdanjima iz knjižnice Garagninovich.

6 O području Kaštelanskoga polja kroz povijest vidi: IVO BABIĆ, *Prostor između Trogira i Splita*, Trogir, 1984. O organizaciji vrta Garagninovich na Travarici vidi: ANA ŠVERKO (bilj. 5).

7 Ovaj nacrt nalazi se u Muzeju grada Trogira (dalje MGT), Fondu Garagnin-Fanfogna, bez oznake, i prvi je put spomenut u: ANA ŠVERKO, Prilozi trogirskoj klasicističkoj arhitekturi u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 41 (2005.–2007.), 427.

8 O tadašnjem mjernom sustavu u Trogiru izdajamo: *Jahrbücher des kaiserlichen königlichen polytechnischen Institutes in Wien* (ur. Johann Joseph Prechtel), Beč, 1832., 217; FRANZ PETER, *Dalmatien in seinen verschiedenen beziehungen*, Gotha, 1857., 290.

9 Državni arhiv Split (dalje DAS), Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, kutija 659, br. 18, fog. VI, VII.

10 Opširnije o Luki Garagninu i njegovu djelovanju u gospodarskim akademijama u Splitu, Kaštel Lukšiću i Zadru izdajamo: DANICA BOŽIĆ-BUŽANČIĆ (bilj. 1).

- 11
DANICA BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, Počeci zaštite spomenika i sabiranja umjetnina u Dalmaciji u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 18 (1970.), 154–157; IVO BABIĆ, Prilog proučavanju salonitanskih spomenika u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 8–9 (1982.–1983.), 67–79.
- 12
STJEPAN ĆOSIĆ, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.–1848.)*, Dubrovnik, 1999., 44.
- 13
DANICA BOŽIĆ-BUŽANČIĆ (bilj. 1), 208.
- 14
ANA ŠVERKO (bilj. 5); (bilj. 7), 425–427. Za niz stavki vezanih za djelatnost Miotta u vrtu na Travarici vidi: DAS, Arhiva Fanfogna – Garagnin (dalje AFG), Administracija (dalje Ads), 15/IV.
- 15
Analiza arhitekture za imanje u Divuljama, kao i etape realizacije uređenja i izgradnje slijedom knjiga troškova Garagninovich tema je posebnog rada koji je u pripremi.
- 16
FRANCESCO MILIZIA, *Principi di Architettura Civile*, Milano, 1847., 17. Stihovi na koje se referira Milizia su iz djela: ALEXANDER POPE, *An Essay on Criticism*, London, 1711., 8.: »Those rules of old discovered, not devised, / Are Nature still, but Nature metodized; / Nature, like liberty, is but restrained / By the same laws which first herself ordained.« U MGT, Knjižnici Garagnin – Fanfogna (dalje KGF), sign. XVII f 20, nalazi se talijanski prijevod Popeove knjige *An Essay on Man (L'uomo)*, Venecija, 1788.
- 17
ANA ŠVERKO (bilj. 5, 7). Garagninov plan za dio imanja u Divuljama prepoznajemo u DAS, AFG, Imovinski spisi (dalje *Im.sp.*), 4/IV, dimenzije: 39 x 27,5 cm.
- 18
DAS, AFG, Ads, 8/II. Imanje Garagninovich u Planom kod Trogira tema je posebnog rada.
- 19
ANA ŠVERKO (bilj. 7), 427–429.
- 20
FRANCESCO MILIZIA (bilj. 16), 294. *Ghiacciaja* (dijelom ukopana ledara za skladištenje hrane i pića) planirana je u vrtu Garagninovich na Travarici. – ANA ŠVERKO, (bilj. 5).
- 21
CHRISTIAN CAY LORENZ HIRSCHFELD, *Théorie de l'Art des Jardins*, Leipzig, 1779.–1785., tom III., 11–12 (MGT, KGF, sign. XXV e 13/3).
- 22
EMILIO SERENI, *History of the Italian Agricultural Landscape* (prijevod R. Burr Litchfield), Princeton University Press, 1997., 213–221, 295–304, 314–321.
- 23
THOMAS WHATELY, *L'art de former les jardins modernes, ou l'art des jardins anglois*, Pariz, 1771., 226. (MGT, KGF, sign. XXV b 22).
- 24
CLAUDE-HENRI WATELET, *Essai sur les Jardins*, Pariz, 1774., 22 (MGT, KGF, sign. VI c 8).
- 25
DAS, AFG, *Im.sp.*, 4/III: »Il terreno su coi si vuol'errigare questa fabbrica si eleva alquati piedi dall'adiacenti campagna, ed è un composto di rupi, che formando una picciola e breve punta, viene dal lato di mezzogiorno bagnato dal mare, a levante una dolce inclinazione lo congiunge, mediante un fosso, con un tratto di terreno tutto piano ed arativo: A ponente l'inclinazione però è più ripida, e prima di giungere alla pianura si trova ad ogni 60 piedi un divario nel livello di tre, e talora quattro piedi a tramontana l'inclinazione è non sensibile, e questa umile colinetta si unisce più del monte ai campi coltivabili i quali hanno una strada alla distanza di circa passi 200, che circoscrivere questo podere, e gli offre le comunicazione cogli altri poderi vicini, colla città, e colle montagne, che da esso sono discosti quali un miglio.« Postojanje ove promemorije spominje ANA ŠVERKO (bilj. 7), 427. Na njezinu prijevodu zahvaljujem Ani Mikačić, dok je ostalo prijevod autorice teksta.
- 26
Građevina s peći je atribuirana Selvi. – STANKO PIPLOVIĆ, Arhitekt Giannantonio Selva i klasicizam u Dalmaciji, u: *Peristil* 18–19 (1975.–1976.), 121.
- 27
DANICA BOŽIĆ-BUŽANČIĆ (bilj. 1), 200, 211.
- 28
DAS, AFG, *Im.sp.*, 4/III: »Quindi venendo per la via di terra, il lato a settentrione è il primo a vedersi; ma viaggiando lung'hesso il canale, due lati si presentano, quello cioè a ponente che riguarda la città, e l'altro a mezzogiorno, che alla distanza di tre quarti di miglio riguarda nell'opposta isola il monastero de P.P. Domenicani. Poco importa inconseguenza se a settentrione, ed a levante non vi sia una facciata regolare; ma è indispensabile che due se ne presentino a vista dei navigatori nei due lati di ponente e mezzogiorno. Stabilita la necessità delle suddette due facciate, resta a vedere quali esse debbano essere.«
- 29
CLAUDE-HENRI WATELET, (bilj. 24), 23–25.
- 30
CHRISTIAN CAY LORENZ HIRSCHFELD (bilj. 21), tom V., 55 (MGT, KGF, sign. XXV e 13/5).
- 31
DAS, AFG, *Im.sp.*, 4/III: » Si avverte ancora, che il sito preselto per l'errezione di questa colonica contiene in se tutti i vantaggi possibili, onde dover soffrire il difetto dall'inclinazione del terreno. Ed infatti esso offre: 1. facile approdo alle barche, 2. suolo solido che dispensa dalla spesa de'fondamenti, 3. cave di arena e pietre per far quante fabbriche che si desiderano, 4. comodo per la sua elevazione di dominare tutto il podere, 5. nessuna perdita di terreno coltivabile, ma anzi uno spazio di tre campi che ora a nulla servono, e che collescavo delle pietre potranno essere forniti di alberi fruttiferi.« Možda bijelo označeno područje na planu označava spomenuta tri polja.
- 32
IVAN DELLALE, *Trogir*, Zagreb, Ex Libris, 2006., 163.
- 33
O premještanju dijela ostataka građevine na imanju Garagninovich vidi: STANKO PIPLOVIĆ, Garagninov ljetnikovac u Divuljama, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 20 (1975.), 179–184. Zahvaljujem generalu bojniku Mati Obradoviću, zapovjedniku Operativnog vatrogasnog zapovjedništva OS RH u Divuljama, koji mi je za ovo istraživanje omogućio da obidem dijelove nekadašnjega gospodarstva Garagninovich. Ovdje zahvaljujem i dr. Nataši Bajić Žarko, ravnateljici Državnog arhiva u Splitu, i dr. Fani Celio-Cega, ravnateljici Muzeja grada Trogira, na nesebičnoj pomoći pri istraživanju arhivske građe.
- 34
LEWIS MUMFORD, *Povijest utopija*, Zagreb, Jesenski i Turk, 2008., 9.

Summary

Ana Šverko

The *Ferme ornée* of the Garagnin's in Divulje by Trogir

Right at the turn of the 18th and 19th century, Trogir agriculturalist and economist Ivan Luka Garagnin Jr., started planning the organisation of the family estate in Divulje by Trogir. The leading Physiocrat did not intend the estate exclusively for practical use, but designed part of the agrarian landscape along the sea so as to join business and pleasure. He was acquainted with the works of contemporary landscape theorists and applied the typology of the *ferme ornée*, embellished farm, which represents the then current image of Arcadia. On the basis of the newly adopted plan, which in the Trogiran units of measurement was drawn by Ivan Miotto, surveyor as well as gardener and botanist of the Garagnins, the farm is analysed in the work as the first known example of this typology in the Croatian framework. Parallels with descriptions from the most influential books of the time on this topic are used; today these books are to be found in the Garagnin library.

Pianta del Fabbricato in parte eretto, ed in parte da errigersi nel centro marittimo del Podere di Divuglie dei Nobili Signori Fratelli Garagnin; coll'adacenze che costituiranno la parte ornata della Possesione. Misurato e disegnato dal Sottoscritto (Plan of a building that is partially erected and partially is still to be built in the maritime centre of the estate in Divulje of the noble lords the brothers Garagnin; with the environs that will constitute the embellished part of the estate. Surveyed and drawn by the undersigned), is the title of a picturesque plan drawn in the first half of the 19th century in the position of the romantic landscape of the fertile plain of Kaštela. The item of news that the buildings had been partially built tells of the origin of the plan within the process of its realisation. The drawing is signed by the surveyor Ivan Miotto, who surveyed and drew the estate. He arrived in the service of the Garagnins in 1805, from Padua, as gardener, botanist and steward. The drawing, the dimensions of which are 52.2x76 cm, is drawing in coloured ink in the Trogir units of measurement (*Passi Traurini da piedi 6 2/3 Veneti l'uno*) with north marked and a key of 57 items. *Centro marittimo del Podere di Divuglie* is the title of a legend divided into five units: the first 15 items represent the *Fabbricato e sue adacenze*, items 16 to 28 fall within Partita I, from 29 to 36 within Partita II, 37 to 44 in Partita III and the final part, Partita IV, contains items 45 to 57. The buildings mentioned are the work of Giannantonio Selva of Venice, one of the most important classicist architects and a friend of the Garagnins.

The design of the agrarian landscape of the Garagnins did not as a whole follow the same ideational thread: even in the key it is clear that there is a distinction between the part laid out as landscape and those regular parts where use values dominate, and diversity is achieved with richness of plantations. The focus of our analysis is the part of the title

that says »coll'adacenze che costituiranno la parte ornata della Possesione«. It covers the first 15 points of the key, which make up an additional value of this plan, the embellished part of the practical farm. For this part of the estate we provide a kind of diagrammatic plan in his own hand by Luka Garagnin, on which it is possible to see elements that will be worked out in the final plan. He is the client who has the vision, and he engages experts to take part in the working out of his intentions. The point of the embellished farm is perceived by moving and in the views that create an experience instead of fixed and objective views, and this work is partially presented as an imaginary stroll along the plan of the Garagnin estate, making use of the newly produced excerpts from the letter of Luka Garagnin to Selva of 1800 and the parallels with those from the books of Claude-Henri Watlet, Christian Cay Lorenz Hirschfeld and Thomas Whately, which are concerned with the design of the agrarian landscape.

The embellished farm typology, which united the two extremes of land use, that is the organisation of a landscape garden, in which plants are cultivated for pleasure, and plantations of a practical and profitable farm was brought into the design of the agricultural landscape by garden planner and better known as a theorist, Stephen Switzer, particularly with the book *The Nobleman, Gentleman and Gardener's Recreation* (London, 1715). The estate in Divulje was organised on the lines of contemporary principles, representing the genius loci.

In his guide to Trogir of 1936 Msgr Ivan Delalle describes this estate as an ambitiously conceived place, of which only the remains of the gentleman-farmer's villa and the plantations of laurel and myrtle are to be seen. In 1976, part of the remnants, the atrium with Ionic columns, was moved because of the requirements of the air force base of the time, which was set up in the place of the Garagnin estate. The classicist portico today constitutes the facade of the chapel that is part of the Operational Fire Brigade Command, and its landscape breathes a very country house mood.

With the moderation characteristic of classical periods, which healed the gap between reality and the ideal, Ivan Luka Garagnin set out on the threshold of the modern age, as far as circumstances allowed him, to create a *ferme ornée*, a typology that was outmoded by industrialisation and social changes, but not worn out, and which some future time in a new spirit will recognised once again.

Key words: agrarian landscape, *ferme ornée*, Classicism, Physiocracy, Ivan Luka Garagnin, Divulje by Trogir